

ДО ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАДІЙНОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ ОСІБ, ЯКІ ЗАЛУЧАЮТЬСЯ ДО ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАТИВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Тарасенко В. Є.

Стаття присвячена питанням забезпечення надійного психологічного стану осіб, які залучаються до проведення оперативних закупівель, реалізації заходів безпеки, спрямованих на захист персональних даних цих осіб та іншої інформації, що може їх викрити перед обвинуваченими.

Ключові слова: учасник кримінального судочинства, свідок, організована злочинність, психологічний стан, заходи безпеки, псевдонім, анонімність.

Статья посвящена вопросам обеспечения надежного психологического состояния лиц, которые привлекаются к проведению оперативных закупок, реализации мер безопасности, направленных на защиту данных о взятых под защиту лицах и иной информации, которая может их изобличить перед обвиняемыми.

Ключевые слова: участник уголовного судопроизводства, свидетель, организованная преступность, психологическое состояние меры безопасности, псевдоним, анонимность.

The article is devoted to issues of procedural safeguards regarding confidentiality of persons who cooperate with the operational units, the implementation of security measures to protect the data taken under the protection of persons and other information that may incriminate them in front of the accused.

Key words: party to the criminal proceedings, the witness, organized crime, security, alias anonymity.

Чинне кримінальне процесуальне та оперативно-розшукове законодавство України визначає умови та підстави проведення тих негласних слідчих (розшукових) дій та

оперативно-розшукових заходів, які є найбільш дієвими у справі боротьби з незаконним обігом наркотиків та найбільш розповсюдженими у практичній діяльності оперативних та слідчих підрозділів національної поліції. Оперативна закупівля є саме тим заходом, який, починаючи з 90-х років минулого століття, найбільш щільно увійшов в арсенал засобів оперативних підрозділів ОВС у справі протидії незаконному обігу наркотиків. Із плином часу питання організації і тактики проведення цього заходу вдосконалювалися, збагачувалися досвідом, наводилися у бюлетенях з обміну досвідом та віддзеркалювалися у керівних інструкціях. Проте й на сьогодні лишилися питання, що потребують вирішення як з позиції удосконалення організаційно-тактичних засад та діючого законодавства, так і з позиції забезпечення надійного психологічного стану та безпеки осіб, які залучаються до його проведення.

Проблемам проведення оперативної закупки наркотичних засобів та психотропних речовин приділили увагу у межах своїх робіт такі відомі дослідники як К.В. Антонов, Е.О. Дідоренко, О.Ф. Долженков, В.П. Захаров, А.В. Іщенко, І.П. Козаченко, Я.Ю. Кондратьєв, Д.Й. Никифорчук, Ю.Ю. Орлов, В.Л. Ортинський, О.П. Снігерьев, С.В. Албул, Г.М. Бірюков, А.А. Венедіктов, А.П. Кіцул, С.І. Ніколаюк, Е.В. Рижков, Я.І. Слободян, О.М. Стрільців, О.Г. Цветков, Ю.Е. Черкасов, І.Р. Шинкаренко та інші. Однак у роботах вказаних науковців питання психологічного стану та забезпечення безпеки осіб, які залучаються на до проведення оперативних закупівель, ґрунтовно не розглядалися.

У теорії ОРД та нормативно-правових актах немає єдиної точки зору на те, що собою являє оперативна закупка. Закон України "Про заходи протидії незаконному

© В.Є. Тарасенко, 2015

обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними” в ст. 5 визначає закупку як “операцію щодо придбання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів” [4, ст. 5]. В ст. 8 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” оперативна закупка визначена як право оперативних підрозділів [2, ст. 8]. Кримінальний процесуальний кодекс України визначає оперативну закупку як форму контролю за вчиненням злочину [1, ч. 1 ст. 271], що, у свою чергу, є негласною слідчою (розшуковою) дією.

Переваги даної НСРД або ОРЗ очевидні:

- відносна простота застосування;
- забезпечення доказової бази свідками в процесі кримінального провадження;
- допустимість застосування для її здійснення широкого контингенту осіб, зокрема, працівників міліції, осіб, залучених до їх проведення, при умові забезпечення належного зашифрування під час участі у кримінальному судочинстві, інших громадян з їх згоди;
- можливість використання закупки для документування злочинної діяльності як роздрібних торговців, так і оптових збувальників.

Але незалежно від форми накопичення зафіксованих матеріалів, придбання наркотиків під час проведення оперативної закупки має здійснюватися зашифровано, оскільки особи, причетні до їх незаконного збуту, усвідомлюють характер власних протиправних дій та всіляко намагаються уникнути відповідальності за їх учинення. У практичній діяльності трапляються випадки залякування осіб, які систематично купують наркотики, з боку наркозбувача та інших зацікавлених у його промислі осіб. При чому загроза для громадян, які потенційно можуть допомогти поліції у викритті фактів наркозбуту, може виходити як від самого наркозбувача і його оточення, так і від кримінальної середовища, що має місце на певній території обслуговування.

Це негативно впливає на психологічний стан залучених до виконання завдань ОРД і кримінального процесу осіб та спонукає їх відмовляти у допомозі працівникам поліції. На думку провідних дослідників, у сучасних умовах до учинення злочинів відносно осіб, які сприяють органам правопорядку та беруть участь у кримінальному процесі, більше причетні організовані злочинні угруповання. Дійсно, відповідно до розподілу ролей учасників злочинних угруповань саме функції організатора спрямовані на забезпечення приховування злочинної діяльності угруповання, планування, фінансування й організацію здійснення заходів щодо протидії правоохоронним та судовим органам, в т.ч. шляхом тиску на учасників кримінального судочинства, налагодження корупційних зв'язків з посадовими особами органів державної влади, місцевого самоврядування, засобами масової інформації і їхнього використання, підтримання контактів, в т.ч. міжнародних, зі злочинними угрупованнями загальнокримінальної спрямованості, організацію та обрання способів подолання опору жертв тощо. Безпосередніми виконавцями злочинів відносно учасників кримінального судочинства виступають рядові члени угруповань або особи, які працюють за замовленням учасників злочинного угруповання.

Проте, відзначимо, що вчинення злочинів відносно осіб, які сприяють у негласній формі оперативним (або слідчим) підрозділам, характерно не тільки для організованої злочинності. Загрозу можуть нести як окремі особи, їх групи, так і кримінальне середовище на певній

території чи місцевості. Ця загроза може торкатися не лише осіб, які беруть участь у проведенні оперативної закупки чи інших заходів, а й інших осіб, наприклад понятих.

У такому ключі важливо розуміти, яка загроза потенційно має місце по відношенню до тих громадян, які в активній формі сприяють оперативним та слідчим апаратам ОВС, надають з цього приводу свідчення у межах кримінального провадження. Основна загроза полягає у розшифруванні злочинцями закупника, розголошенні відомостей про особу, яка приймала участь у проведенні оперативної закупівлі. Таким чином, основна увага оперативних та слідчих працівників має бути спрямована на недопущення розголошення подібного роду відомостей, забезпечення анонімності закупника.

З цієї метою оперативні (слідчі) працівники повинні створити такі умови, що виключають можливість встановлення наркозлочинцям справжньої особи-покупця. Але існують певні труднощі, пов'язані з тим, що при проведенні оперативної закупки приймають участь двоє понятих, у присутності яких безпосередньому закупнику вручаються гроші для купівлі наркотичного засобу. Тому понятих бажано попереджати понятих про недопустимість розголошення ними даних досудового слідства та дізнання відповідно до ст. 387 Кримінального кодексу України.

Кримінальним процесуальним законодавством передбачена можливість вжиття дієвих заходів безпеки, націлених на забезпечення конфіденційності відомостей про відповідних учасників кримінального судочинства, зокрема:

1) спрямованих на захист персональних даних взятих під захист осіб та іншої інформації, що може їх викрити:

- обмеження відомостей про особу в матеріалах перевірки (заявах, поясненнях тощо), а також протоколах слідчих дій та інших матеріалах кримінального провадження, заміни прізвища, імені, по батькові в цих документах псевдонімами за постановою органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, слідчого, прокурора або за ухвалою слідчого судді, суду про зміну анкетних даних [3, п. а) ст. 15];

- неоголошення будь-яким способом дійсних анкетних даних про осіб, які взяті під захист і підлягають виклику в судові засідання [3, п. в) ст. 15];

- виклику до суду цієї особи виключно через орган, який здійснює заходи безпеки [3, п. г) ст. 15];

- накладення тимчасової заборони на видачу відомостей про особу, взятую під захист, адресними бюро, паспортними службами, підрозділами Державтоінспекції, довідковими службами АТС та іншими державними інформаційно-довідковими службами [3, п. д) ст. 15].

2) спрямованих на унеможливлення контактування взятої під захист особи з іншими учасниками під час кримінального провадження та її ідентифікації за зовнішніми ознаками:

- проведення упізнання особи поза візуальним та аудіо-спостереженням того, кого впізнають, з дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства [3, п. б) ст. 15];

- проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування зі змінами зовнішності і голосу особи, якій забезпечується захист [1, ч. 1 ст. 232];

- судові провадження у режимі відеоконференції під час трансляції з іншого приміщення зі змінами зовнішності і голосу особи, якій забезпечується захист [1, ч. 1 ст. 336];

- закриті судові засідання [3, ст. 16].

Застосування подібного роду заходів безпеки найбільш характерно для осіб, які або на негласній основі брали участь чи сприяли виявленню, попередженню, припиненню або розкриттю кримінальних правопорушень (штатних та позаштатних негласних працівників), та є невідомими для фігурантів по кримінальному провадженню.

Таким чином, забезпечення надійного психологічного стану осіб, які залучаються до проведення оперативних закупівель, здійснюється оперативним (або слідчим) підрозділом шляхом недопущення розголошення відомостей про належність закупника до осіб, які сприяють правоохоронним органам, правильної організації проведення заходів та використання напрацьованих тактичних прийомів, а також шляхом своєчасного вжиття у межах ОРС та кримінального провадження заходів безпеки: спрямованих на захист персональних даних взятих під захист осіб та іншої інформації, що може їх викрити; спрямованих на унеможливлення контактування взятої під захист особи з іншими учасниками під час кримінального провадження та її ідентифікації за зовнішніми ознаками.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. - Режим доступу: [http://](http://zakon.rada.gov.ua)

zakon.rada.gov.ua. - Назва з екрану.

2. Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" від 18 лютого 1992 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992. - № 22. - Ст. 303.

3. Закон України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві" від 23 грудня 1993 року // Відомості Верховної Ради України, 1994. - № 11. - Ст. 51.

4. Закон України "Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та зловживання ними" від 15 лютого 1995 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995. - № 10. - Ст. 62.

5. Тарасенко Р.В. Безпека учасників кримінального судочинства: кримінальні процесуальні та оперативно-розшукові основи: монографія / Р.В. Тарасенко. - Одеса: ОДУВС, 2015. - 510 с.

***Тарасенко В. Є.,**
доктор юридичних наук, професор
Провідний науковий співробітник науково-
дослідної лабораторії з проблемних питань
правоохоронної діяльності ОДУВС
Надійшла до редакції: 11.11.2015*